

Петрук О. М.,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу початкової освіти*

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

ПІДРУЧНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ: АНАЛІЗ КОНТЕНТУ

У процесі аналізу електронних версій підручників української мови для 3 класу ЗЗСО з навчання мовами національних меншин [1, 2, 3, 4] ми виходили з того, що змістове наповнення навчальних книжок має відповідати меті навчання, сучасним підходам до мовної освіти, психолінгвістичним закономірностям опанування другої мови та психічним особливостям молодших школярів.

Передусім зупинимося на лексиці, яка є основою формування комунікативної компетентності учнів – представників національних меншин. Здійснений нами аналіз контенту дозволяє стверджувати, що процес відбору лексики під час укладання навчальних книжок здебільшого відбувається стихійно й інтуїтивно. Підручники рясніють лексикою на кшталт *туполистий, трипроменевий, кирея, оберемки, бусурмани* [4], *вронить, сторожкі, зливають, голубіє* [2], *комплекс громадських будівель, тас, лежанка, сірка, кожушанка, куриться, веснувати, загвинтить, п'янить* [1] та ін., комунікативна значущість якої викликає великі сумніви. Трапляється значна кількість неадаптованих текстів, перенасичених різними художніми засобами, як-от: *«мова чарує, тішить і п'янить», «мерехтіло в очах від розмаю»* [4], *«в нашої берізки білая кориця, вичесані кіски», «і лист у лузі гомонів», «на ниві праці і на ратнім полі»* [1], *«заступили неба синів став», «в криниці блакитну глиб»* [2] і под. Для учнів – представників національних меншин сприймання таких текстів супроводжується значними труднощами, спричиненими передусім обмеженістю їхнього словникового запасу. Зазначене актуалізує важливу проблему: створення єдиного лексичного мінімуму з української мови для опанування у початковій школі, який став би орієнтиром для авторів підручників.

Одне із завдань навчання української мови як другої, неспорідненої – це збалансований розвиток умінь з усіх видів мовленнєвої діяльності. Натомість спостерігаємо, що поза увагою окремих авторів залишаються такі важливі види мовленнєвої діяльності, як аудіювання, говоріння, зокрема діалогічне мовлення. Прикро констатувати, але у 3-х із 4-х аналізованих підручників [1, 2, 4] взагалі відсутні вправи для формування умінь діалогічного мовлення.

Орієнтація / урахування адресата мовлення – важливий фактор спілкування. Учнім необхідно допомогти усвідомити комунікативних характер мовлення шляхом виконання певних завдань. Натомість вправи типу *«Підготуйся розповісти однокласникам, що ти намалював(-ла)»* [3, с. 20], *«Прочитай розповідь удома. Читай так, щоб зацікавити тих, хто тебе слухає»* [3, с.66] і под., що орієнтують учнів на адресата мовлення, у підручниках [1, 2, 4] відсутні.

У процесі аналізу було виявлено, що більшість авторів надають перевагу вправам, які спонукають здобувачів освіти до репродуктивного відтворення змісту прочитаних текстів, не апелюють до їхнього попереднього досвіду та не заохочують до висловлення власних думок, ставлень. Проте для формування комунікативної компетентності важливо вводити завдання, що стимулюють спонтанне мовлення учнів, наприклад: *«Який з наведених фактів ти вважаєш найбільш цікавим?»* [3, с. 24], *«Чи є в тебе «таємниця», яка допомагає швидко прокинутися зранку? Розкажи, як ти борешся з лінощами?»* [3, с. 26], *«Розкажи, як ти виходиш з подібних ситуацій»* [3, с.63], *«Поділися враженнями: чиє продовження історії тобі сподобалося найбільше»* [3, с. 7] та ін. Крім того, комунікативне застосування мовлення реальне лише за умови роботи в парах і невеликих групах, яка передбачає, що учасники обговорюють певні проблеми одне з одним, підтримують діалог, як-от: *«Поміркуйте, яким чином можна дізнатися значення слова «підлещуватися». З'ясуйте значення цього слова у найбільш зручний спосіб»* [3, с. 52], *«Порадьтеся і скажіть, що могло придумати зайченя, щоб провчити вовка? Що воно запропонувало приятелям?»* [3, с. 63] *«Обговоріть, чи можна тварин вважати членами сім'ї?»* [3, с. 68] і под. У подібних формулюваннях завдань чітко простежується спонукання учнів до діалогу, стимулювання інтересу, забезпечення мотивації мовлення.

Трапляється, що в підручнику [1] змістове наповнення рубрик не відповідає їхній назві. Наприклад, під рубрикою *«Слухаю»* вміщено такі завдання: *«Прочитай пари слів уголос. Вимов попарно звуки, позначені виділеними буквами»* [1, с. 50]; *«Виразно прочитай вірш. Спиши його»* [1, с. 55]; під рубрикою *«Спілкуюся»* знаходимо такі завдання: *«Прочитай і скажи, які слова з апострофом не можна переносити. Чому?»* [1, с. 47]; *«Виразно вимов слова. Назви букви, які позначають дзвінки приголосні звуки»* [1, с. 51]; *«Поясни зміст прислів'їв. Перепиши їх»* [1, с. 56] і под. Очевидно, що постають питання і щодо елементарної обізнаності авторів з видами мовленнєвої діяльності, і щодо фаховості експертів, на основі висновків яких підручник отримав гриф МОН України.

Загалом аналіз підручників української мови для 3 класу ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин показав, що контент окремих з них не відповідає основній меті –

формуванню комунікативної компетентності здобувачів освіти, а здебільшого орієнтований на опанування знань про мовні одиниці різних рівнів та розвиток мовних умінь.

Ключові слова: комунікативна компетентність, підручник, українська мова як державна, національні меншини.

Список використаних джерел:

1. Криган С., Сергійчук Ю. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. з навч. угорською мовою закл. заг. серед. осв. (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Чернівці : «Букрек», 2020. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/fragments-pidruchnykiv-3kl/Ukr-mova-zzso-ugor-3kl/Ukr-mova-zzso-ugor-ch1-3kl.pdf> (дата звернення 03.04.2020).
2. Палій Н. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. з навч. румунською мовою закл. заг. серед. осв. (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Київ : Оріон, 2020. URL: http://www.orioncentr.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/3_kl_Ukr_mova_rumun_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_1.pdf (дата звернення 03.04.2020).
3. Петрук О. Українська мова та читання: підруч. для 3 кл. з навч. румунською мовою закл. заг. серед. осв. (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Львів : Світ, 2020. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/fragments-pidruchnykiv-3kl/Ukr-mova-zzso-rum-3kl/Ukr-mova-zzso-rum-Petruk/Ukrayinska-mova-ta-chytannya-3-kl-2-chastyna.pdf> (дата звернення 03.04.2020).
4. Свінтковська С., Верготі Л., Ткаченко С., Шинкаренко Т. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. з навч. молдовською мовою закл. заг. серед. осв. (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Харків : Видавництво «Соняшник», 2020. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/fragments-pidruchnykiv-3kl/Ukr-mova-zzso-mold-3kl/Ukr-mova-mold-ch1-3kl.pdf> (дата звернення 03.04.2020).